

УДК 631.162
JEL Classification Q18, Q14

Іванько Анатолій

к.е.н, доцент кафедри аграрної економіки
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»
м. Ніжин, Україна
E-mail: A_Ivanko@meta.ua

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ НА РОЗВИТОК ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Вступ. Важливість державної підтримки обумовлюється нестійкістю впливу факторів зовнішнього середовища на результативність господарської діяльності підприємств галузі. У зв'язку з цим актуальністю відзначається обґрунтування гнучкого механізму надання державної підтримки підприємствам галузі як з метою стабілізації рівня їх доходності, так і для отримання загального суспільного ефекту від перерозподілу коштів державного бюджету на цілі підтримки. Тому, метою написання статті є узагальнення функціонального та методичного аспектів з визначення впливу державної підтримки на розвиток господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

Методи. Автором використано наступні методи дослідження: аналізу і синтезу, аналогій, експертний, метод функціонального аналізу, графічний метод.

Результати. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств в статті розкривається як елемент державного регулювання, що спрямований на стабілізацію їх функціонування. При цьому отримано наступні результати:

- розкрито функціональні особливості задіяння прямих та непрямих заходів державної підтримки;
- встановлено загальну збитковість для суспільства запровадження механізму виплат прямих цінкових субсидій виробникам. При цьому відзначається залежність розміру суспільних втрат даної програми від рівня еластичності ціни пропозиції певного продукту. Підтримка по продуктах з нульовою ціновою еластичністю не призведе до суспільних втрат. В той час як цінова підтримка товарів з високим рівнем еластичності суттєво економічно матиме від'ємні результати, але може бути реалізована задля вирішення певних суспільних проблем;
- відзначено стабілізуючий вплив на ринкову ситуацію від здійснення інтервенційних закупівель надлишків продукції та обґрунтовано напрями її подальшого використання.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні методичного порядку співставлення суспільної користі та обсягу витрачених ресурсів при здійсненні програм державної підтримки сільськогосподарських підприємств та інших виробників галузі.

Ключові слова: попит, пропозиція, ціна, фактори зовнішнього середовища, державна підтримка, сільськогосподарські підприємства, суспільний ефект від держпідтримки.

Вступ.

Ефективність розвитку сільськогосподарських підприємств залежить від впливу факторів навколишнього середовища, серед яких своєю значущістю виділяється вплив погодних та ринкових факторів. Збентежуючий характер впливу зазначених факторів в окремі роки може звести нанівець результати господарювання підприємств галузі сільського господарства. У зв'язку з цим актуальністю відзначається обґрунтування гнучкого механізму надання державної підтримки підприємствам галузі як з метою стабілізації рівня їх доходності, так і для отримання загального суспільного ефекту від перерозподілу коштів державного бюджету на цілі підтримки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В умовах глобалізованих викликів питання формування дієвої системи державної підтримки розвитку аграрного сектора й галузевих господарюючих суб'єктів та підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектора є предметом уваги багатьох вчених, серед

яких можна виділити Пасхавера Б.Й. [1], Квашу С. М. [2], Кропивка М.Ф. [3], Карлову Н.О. [4], Лупенка Ю. О. [5], Осташко Т. О. [6], Саву А. П. [7], Бородіну О. М. [8], Кобуту І.В. [9] та багатьох інших.

Сільськогосподарські підприємства функціонують в ринковому середовищі, основні характеристики якого (внутрішня та зовнішня конкуренція, попит, пропозиція, ціна) обумовлюють результативність їх господарської діяльності. Зазначені підприємства виконують важливу суспільну функцію – забезпечення продовольчої безпеки населення. Тому на рівні держави слід передбачити стабілізаційні механізми їх функціонування через заходи держпідтримки для нівелювання негативного впливу на результати їх діяльності факторів зовнішнього середовища. Відповідно до цього, важливим є поглиблення понятійного, функціонального та методичного аспектів з визначення впливу державної підтримки на розвиток господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

Мета.

Метою написання статті є узагальнення функціонального та методичного аспектів з визначення впливу державної підтримки на розвиток господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Вирішення зазначеної мети пов'язано із розв'язанням наступних завдань:

- розкрити функціональні особливості задіяння прямих та непрямих заходів державної підтримки;
- узагальнити порядок визначення суспільної результативності реалізації заходів прямої та непрямой державної підтримки.

Методологія дослідження.

Методологія дослідження полягає у функціональному та методичному визначенні впливу державної підтримки на розвиток господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Функціональне визначення суті держпідтримки ґрунтувалось на розкритті специфіки задіяння прямих та непрямих заходів підтримки. Розкриття методичного аспекту базувалось на узагальненні порядку оцінки впливу прямих та непрямих заходів підтримки на суспільну ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств.

В процесі написання статті використані наступні методи: аналізу і синтезу, аналогій, експертний, метод функціонального аналізу, графічний метод.

Результати.

Друга половина XX та початок XXI століття в економіці розвинутих країн характеризувались посиленням тенденцій економічної інтеграції та глобалізації світогосподарських процесів. В контексті зазначених тенденцій, враховуючи важливість продовольства та проблеми забезпечення продовольчої безпеки, уряди окремих країн та керівні органи об'єднань різних країн здійснювали системні реформи з підтримки аграрного сектора для забезпечення оновлення його матеріально-технічної бази та сприяння підвищенню конкурентоспроможності аграрної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках [2; 3; 5].

Узагальнення наукових праць [1; 4; 6; 8; 9] свідчить про запровадження урядами різних країн заходів прямої та непрямой державної підтримки для суб'єктів господарювання аграрного сектора. Прямі заходи підтримки безпосередньо адресуються виробникам і можуть бути здійснені, наприклад у формі прямих цінових субсидій. Непрямі заходи підтримки опосередковано впливають на суб'єктів галузі і можуть бути спрямовані на підтримку цін, наприклад, у результаті скуповування надлишків продукції або здійснення товарних інтервенцій за наявності дефіциту продукції на ринку.

Одним з механізмів держпідтримки виробників є виплата їм прямих цінових субсидій [4; 9]. Їх назва відображає порядок їх виплати. Суть таких субсидій можна інтерпретувати через рис. 1.

Держава приймає рішення про мінімальний пороговий рівень цін для сільськогосподарських товаровиробників. За умови встановлення на ринку цін нижчих за мінімально визначені, державою здійснюються компенсаційні виплати в розмірі різниці між визначеною державою та фактичною ринковою ціною.

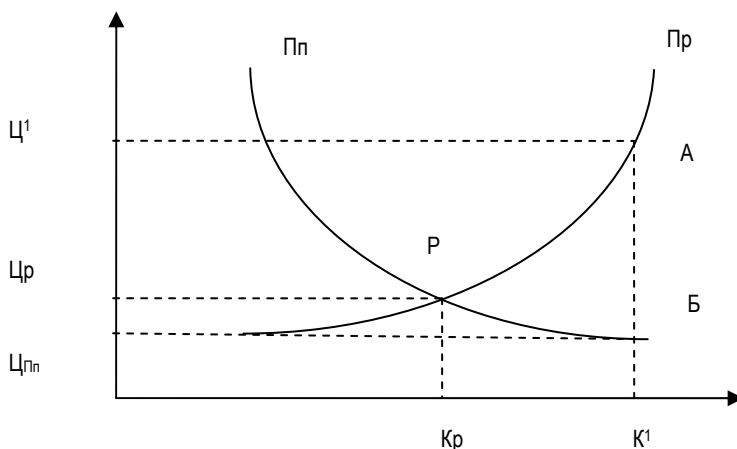

Рис. 1. Інтерпретація ситуації з виплатою прямих цінових субсидій виробникам*

*Джерело: опрацьовано автором на підставі узагальнення [4; 9].

На практиці існує дві форми прямих цінових субсидій: тверда субсидія за одиницю реалізованої продукції та субсидія у формі різницевого платежу [4; 9]. Якщо за першою зазначеною формою сільськогосподарський виробник отримує жорстко обумовлений розмір субсидії, тоді за другою – розмір виплат складатиме різницю між зафіксованою мінімальною та фактичною ціною продажу продукту. В ринкових умовах відзначається відмінність між ринковими цінами та цінами реалізації продукції від різних товаровиробників в різних регіонах, що означає додаткові організаційні складнощі щодо визначення розміру виплати субсидії різним товаровиробникам.

Часто прямі цінові субсидії пов'язані з іншими програмами підтримки фермерських доходів. Наприклад, прямі цінові субсидії виплачують також і у випадку участі фермерів в програмах виведення з обробітку частини оброблюваних земель. Призначення субсидії відбувається на основі відповідних документів: щодо цін реалізації продукції або підтвердження виведення з обробітку землі з прив'язкою до земельного плану господарства тощо.

Державою приймається рішення, що мінімальний рівень цін буде – на рівні $Ц'$. Орієнтуючись на такий рівень цін сільськогосподарські виробники можуть сформувати на ринку пропозицію на рівні K_1 . Однак для споживачів прийнятною ціною буде ціна $Ц_{пн}$. На основі зазначеного можна визначити розмір виграшу або втрат виробників та споживачів. За вказаної ситуації виграш виробників можна оцінити за площею фігури $Ц_{пн}Ц'AP$, в той час як виграш споживачів – за площею фігури $ЦрБЦ_{пн}$.

Для отримання виробниками мінімально визначеної ціни $Ц'$ державі слід додатково акумулювати кошти, сума яких визначається перемноженням обсягу реалізованої продукції на різницю між цінами ($Ц' - Ц_{пн}$). Відносно зазначеного загальна сума виплат буде тотожна площі фігури $Ц'ABЦ_{пн}$. Тобто наслідком встановлення певної мінімальної ціни, з однієї сторони, є забезпечення виробникам певного гарантованого доходу, а з іншої, підвищення податкового навантаження на споживачів, оскільки джерелом виплати даної різниці можуть бути тільки кошти державного бюджету, що формуються за рахунок податків.

Інтерпретація вигод та втрат від запровадження даної програми, за рис. 1, дає підстави зробити висновок, про її загальну збитковість для суспільства, розмір якої можна визначити за площею фігури АБР. При цьому слід відзначити залежність суми втрат після реалізації даної програми від рівня еластичності ціни пропозиції цього продукту. Виплата прямих цінових субсидій за продуктами, що мають нульову цінову еластичність, не будуть нести втрат для суспільства. Так, графічно лінія Pr за нульової цінової еластичності, буде проходити через точки K_p та P . В свою чергу, підтримання мінімальної ціни на товари з високим рівнем еластичності, буде нести для суспільства певну вартість. Факторами доцільності встановлення мінімальної ціни на будь-який продукт можуть бути: соціальне значення продукту, необхідність забезпечити національну (продовольчу) безпеку по даному продукту, вирішення інших питань (працевлаштування, регіонального розвитку) тощо.

Рівноваженню стану ринку сприяє прийняття заходів з регулювання як попиту, так і пропозиції. В якості одного з основних заходів по регулюванню попиту шляхом реалізації непрямих заходів уряди багатьох країн використовували державні закупівлі сільськогосподарської продукції.

Сільськогосподарське виробництво характеризується нестабільністю, або чередуванням років з більш високим та більш низьким рівнем виробництва окремих культур. Підвищений рівень виробництва у сприятливі роки спричиняє дестабілізуючий вплив на галузевий ринок, оскільки перенасичення пропозиції знижує ціни й відповідним чином і доходи сільськогосподарських виробників.

Для стабілізації ситуації доцільним є проведення закупівельних державних інтервенцій по зняттю надлишків продукції на ринку. Суб'єктами здійснення інтервенційних закупівель можуть бути відповідні уповноважені органи: державна установа, міжгосподарське об'єднання виробників тощо. При цьому одним з основних завдань зазначеного суб'єкта є забезпечення узгодженої позиції виробників з питань підтримання домовленостей і контролю за цінами та обсягами закупівель продукту у виробників з його наступним рухом за ланками економіки – в сферу переробки, реалізації та використання [2; 3; 5; 7].

Більш детально розглянути механізм закупівельної інтервенції дозволяє рис. 2.

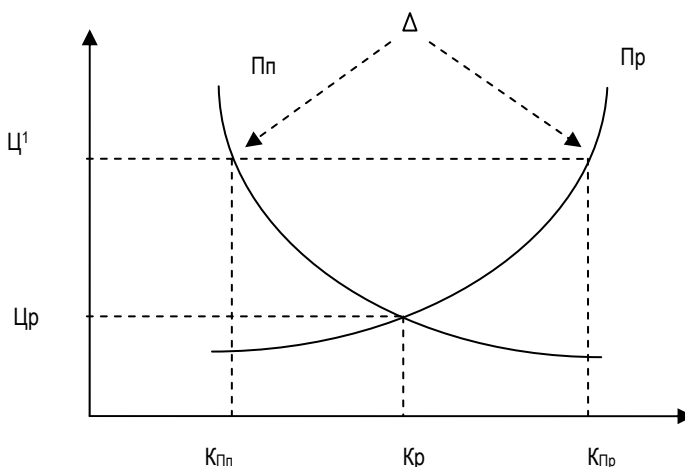

Рис. 2. Інтерпретація господарської ситуації з державними інтервенційними закупівлями*

*Джерело: опрацьовано автором на підставі узагальнення [4; 9].

Точка перетину між лініями попиту та пропозиції означає встановлення стану рівноваги, що характеризується кількістю рівноваги K_p та ціною рівноваги C_p . Для підтримання

сільськогосподарських виробників на рівні держави приймається рішення про підвищення ціни з рівня C_r до рівня C^1 . За підвищеною ціною C^1 сільськогосподарські виробники згодні виробити для ринку збільшений обсяг пропозиції з рівня K_r до рівня K_{pr} . Але за підвищеною ціною C^1 споживачі згодні та мають можливість купити меншу кількість продукції K_{pn} . На ринку виникає ситуація з перенасиченням рівня пропозиції – фактично формується надлишок продукції $K_{pr} - K_{pn} = \Delta$. Для повернення до стану ринкової рівноваги доцільним є здійснення регулюючого заходу із вилучення з ринку надмірної кількості продукції, що вимірюється обсягом (Δ). Зазначене можна здійснити за допомогою державних інтервенційних закупівель.

Інтервенційні закупівлі знімають надлишок продукції з ринку. Зменшення обсягу пропозиції на ринку призведе до підвищення ціни. Здійснення такого заходу потребує обґрунтування механізмів подальшого використання вилученої продукції. Для дієвого здійснення державних закупівель слід обґрунтувати організаційні заходи по виявленню територіального розміщенню надлишків продукції за господарськими суб'єктами, здійсненню заходів щодо виділення коштів на закупівлі, визначення порядку оплати, виділення транспорту, технологічно обладнаних місць для зберігання продукції.

Державі при здійсненні закупівель продукції слід також визначитись із її подальшим використанням. В цьому відношенні, певною мірою, тривалість її зберігання буде визначатись властивостями продукції. Наприклад, зерно можна зберігати протягом року і більше. Трьома основними напрямками подальшого руху продукту є його реалізація на зовнішньому ринку, переробка на готові харчові продукти та використання в інших галузях в якості сировини (або на неконкуруючих ринках). Наприклад, відносно зерна – це реалізація на міжнародному ринку, переробка на борошно й подальше використання в хлібопекарній промисловості та використання в якості корму в птахівництві і тваринництві. В свою чергу надлишки молока можна переробити на сухе молоко, надлишки яєць – на яєчний порошок тощо.

Зняття проблеми перенасичення ринку продукцією через її реалізацію на зовнішньому ринку ставить на порядок денний оцінку вартості її зберігання та можливості продати за запропонованою від потенційного партнера ціною. Але за можливості псування продукції її продаж за невеликою ціною дозволить компенсувати лише певний рівень витрат з її виробництва.

Інтервенційний обсяг продукції також можна реалізувати на внутрішньому ринку, наприклад для соціально вразливих груп населення (школярів та пенсіонерів) за соціальними програмами (для споживачів – безкоштовно або за невеликою ціною). При цьому слід мати на увазі, що здійснення даного заходу на внутрішньому ринку спричинить понижуючий вплив на ціну загальнонаціонального ринку, оскільки дані групи населення є сегментом споживачів внутрішнього ринку, а їх попит є складовою загального попиту на даному ринку.

Надлишки виробленої продукції можна реалізувати за політичними програмами. Широковідомими є програми ООН „Продовольство заради миру” в межах якої, наприклад, США надавали гуманітарну продовольчу допомогу різним країнам. За будь-яких умов обґрунтування рішення щодо використання механізму інтервенційних закупівель повинно враховувати обсяги закупаемого продукту, можливі терміни його зберігання, витрати по його зберігання, динаміку очікуваних цін на продукт на міжнародних ринках тощо [4, 9].

Висновки і перспективи.

Ефективність розвитку сільськогосподарських підприємств залежить від впливу факторів навколишнього середовища, серед яких своєю значущістю виділяється вплив погодних та ринкових факторів.

Збентежуючий характер впливу факторів зовнішнього середовища в окремі роки може призвести до збитковості підприємств галузі сільського господарства. Відповідно до цього актуальністю відзначається обґрунтування гнучкого механізму надання державної підтримки підприємствам галузі через застосування заходів прямої та непрямої підтримки як з метою

стабілізації рівня їх доходності, так і для отримання загального суспільного ефекту від перерозподілу коштів державного бюджету на цілі підтримки.

Узагальнення досвіду запровадження виплат прямих цінових субсидій виробникам дає підстави зробити висновок про їх загальну збитковість для суспільства. При цьому відзначається залежність розміру суспільних втрат після реалізації даної програми від рівня еластичності ціни пропозиції певного продукту. Виплата прямих цінових субсидій за продуктами, що мають нульову цінову еластичність, не будуть нести втрат для суспільства. В свою чергу, підтримання мінімальної ціни на товари з високим рівнем еластичності, буде нести для суспільства певну вартість. Факторами доцільності встановлення мінімальної ціни на будь-який продукт можуть бути: соціальне значення продукту, необхідність забезпечити національну (продовольчу) безпеку по даному продукту, вирішення інших питань (працевлаштування, регіонального розвитку) тощо.

Здійснення інтервенційних закупівель спричиняє стабілізуючий вплив на ринкову ситуацію оскільки знімає надлишки продукції з ринку та сприяє підвищенню ринкових цін. Але задіяння даного механізму спричиняє потребу вирішення суспільної проблеми подальшого використання вилученої продукції. Трьома основними напрямками подальшого використання продукту є його реалізація на зовнішньому ринку, переробка на готові харчові продукти та використання в інших галузях в якості сировини (або на неконкуруючих ринках).

В цілому існуюча система державної підтримки повинна бути гнучкою та ґрунтуватись на співставленні величини суспільного ефекту та витрачених на підтримку грошових та матеріально-технічних ресурсів.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні методичного порядку співставлення суспільної користі та обсягу витрачених ресурсів при здійсненні програм державної підтримки сільськогосподарських підприємств та виробників галузі.

Список використаних джерел

1. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку ; за ред. Б. Й. Пасхавера ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2009. С. 157.
2. Кваша С.М. Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці. *Економіка АПК*. 2013. № 8. С. 12-21.
3. Кропивко М.Ф., Ксенофонтов М.М., Хміль Н. В. Напрями удосконалення державного управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності. *Економіка АПК*. 2015. № 3. С. 5-14.
4. Карлова Н., Кобута И., Прокопьев М., Серова Е. Агропродовольственная политика и международная торговля : российский аспект. Москва : Институт экономики переходного периода, 2001. 194 с.
5. Лупенко Ю. О. Формування перспективної моделі сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2012. № 11. С. 10-14.
6. Осташко Т.О. Сільське господарство в умовах СOT і ЄС. Київ : Інститут сільського розвитку, 2005. 70 с.
7. Сава А. П. Сидорук Б. О. Конкуреноспроможність екологічно безпечної сільськогосподарської продукції в контексті сталого розвитку сільських територій. *Сталий розвиток економіки*. 2013. Вип. 1. С. 180-186.
8. Бородіна О.М., Гесць В.М., Гуторов А.О. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. ; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. 56 с.
9. Чапко І., Кобута І. Сучасна політика підтримки сільського господарства в Україні (аналіз та пропозиції). Київ: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки. URL : http://www.un.org.ua/brc/ua_wdp_src/strategy_support_UKR_.pdf (дата звернення 21.01.2017).

Статтю отримано: 25.04.2017 / Рецензування 17.05.2017 / Прийнято до друку: 27.05.2017

Anatoliy Ivanko

Ph.D. (in Economics), Assistant Professor
Department of agrarian economics,
SS of NUBaNM of Ukraine “ Nizhyn Agrotechnical Institute”
Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine
E-mail: A_Ivanko@meta.ua

**INFLUENCE OF STATE SUPPORT FOR DEVELOPMENT OF ECONOMIC ACTIVITY
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES**

Abstract

Introduction. The importance of state support is determined by the volatility of the environmental factors influence on the economic activity of enterprises of the industry. In this regard, the relevance of the flexible mechanism for providing of state support to the industry in order to stabilize the level of their profitability and to obtain a general public effect from the redistribution of state budget funds for support purposes is noted. Therefore, the purpose of the article is to summarize the functional and methodical aspects of determining the impact of state support on the development of economic activity of agricultural enterprises.

Methods. The author used the following research methods: analysis and synthesis, analogies, expert method, method of functional analysis, graphical method.

Results. State support of agricultural enterprises in the article is disclosed as an element of state regulation, aimed at stabilizing their functioning. The following results were obtained:

- functional features of direct and indirect state support measures are revealed;
- it is established general loss-making for the society introduction of mechanism of payment of direct price subsidies to producers. In this case, the dependence of the size of social losses of this program on the level of elasticity of the price of a particular product is noted. Support for products with zero price elasticity will not lead to social losses. While price support for highly elastic goods will have a profoundly negative effect, but can be realized to address certain social problems;
- the stabilizing influence on the market situation from the implementation of intervention purchases of surplus products is indicated and the directions of its further use are substantiated.

Discussion for further research are to deepen the methodical order of comparing public benefits and the amount of resources spent in the implementation of state support programs for agricultural enterprises and other industry producers.

Key words: demand, supply, price, factors of the environment, state support, agricultural enterprises, public effect from state support.

References

1. Paskhaver, B.Y. (Eds). (2009). *Vykylyky i shliakhy ahroprodovolchoho rozvytku* [Challenges and ways of agricultural-food development]. Kyiv, Ukraine: NAN Ukrainy, In-t ekon. i prohnozuv.
2. Kvasha, S.M. (2013). Metodolohichni bazys pryiniattia suspilnykh rishen v ahramii politytsi [Methodological basis for making public decisions in agrarian policy]. *Economics of AIC*, 8, 12-21.
3. Kropyvko, M.F., Ksenofontov, M.M., & Khmil, N.V. (2015). Napriamy udoskonalennia derzhavnogo upravlinnia ahrarym sektorom v umovakh detsentralizatsii vlady ta derehuliatzii hospodarskoi diialnosti [Directions of improvement of governance of agrarian sector in the conditions of decentralization of authority and deregulation of economic activity]. *Economics of AIC*, 3, 5-14.
4. Karlova, N., Kobuta, I., Prokopev, M., & Serova, E. (2001). *Agroprodovolstvennaya politika i mezhdunarodnaya trgovlya : rossiyskiy aspekt*. [Agro-food policy and international trade: the Russian aspect]. Moscow, Russia: Institut ekonomiki perekhodnogo perioda.
5. Lupenko, Iu.O. (2012). Formuvannia perspektyvnoi modeli silskoho hospodarstva Ukrainy [Formation of a perspective model of agriculture in Ukraine]. *Economics of AIC*, 11, 10-14.
6. Ostashko, T.O. (2005). *Silske hospodarstvo v umovakh SOT I YeS*. [Agricultural industry under WTO and EU conditions]. Kyiv, Ukraine: Instytut silskoho rozvytku.
7. Sava, A.P., & Sydoruk, B.O. (2013). Konkurentospromozhnist ekolohichno bezpechnoi silskohospodarskoi produktsii v konteksti staloho rozvytku silskykh terytorii [Competitiveness of ecologically safe agricultural products in the context of sustainable development of rural areas]. *Sustainable development of economics*, 1, 180-186.
8. Borodina, O. M., Heets, V. M., & Prokopa, I. V. (2012). *Ukrainska model ahrarynogo rozvytku ta yii sotsio-ekonomichna pereoriantatsiia* [Ukrainian model of agrarian development and its social-economic reorientation]. *Nauk.*

доп.—Scientific Report.NAN Ukrainy, I-tut ekon. ta prohozuv.

9. Чапко, І., & Кобута, І. (2007). *Suchasna polityka pidtrymky silskoho hospodarstva v Ukraini (analiz ta propozytsii)* [Modern policy of support of agricultural industry in Ukraine (analysis and proposals)]. Kyiv, Ukraine: Analychno-doradchi tsentr Blakytnoi strichky. un.org.ua. Retrieved from: http://www.un.org.ua/brc/ua_wdp_src/strategy_support_UKR_.pdf.

Received: 04.25.2017 / Review 05.17.2017 / Accepted 05.26.2017

